

EEN HUWELIJKSGESCHENK UIT 1600

CHRISTIAAN SCHRICKX (ARCHEOLOGIE HOORN)

Bij archeologische opgravingen in en rondom Hoorn komen zo nu en dan voorwerpen tevoorschijn waarvan de functie niet meteen duidelijk is. In de archeologische opstelling in de kelder van het Westfries Museum bevinden zich diverse fraai ingekraste leistenen die dateren uit de periode rond 1600. Hierop staan onder andere ruiters met drinkbekers, een soldaat, een feestmaal en een jachttafereel afgebeeld. De functie van deze leitjes is altijd onduidelijk geweest. In een artikel met de titel 'Raadselachtige leitjes' uit 2007 wordt een verband gelegd met huwelijkssymboliek en wordt gesuggereerd dat de Hoornse leitjes door kinderen zijn gekrast als tekenoefeningen. Een recente vondst werpt meer licht op deze bijzondere groep vondsten (afb. 1 en 2)

De leitjes in het museum

Ingekraste leistenen konden diverse functies hebben. Als bodemvondsten uit Hoorn kennen we onder andere een zonnewijzer en een speelbordje voor een dam- en molenspel. Daarnaast komen kindertekeningen op leitjes voor, die duidelijk onbeholpen zijn ingekrast. De leitjes waar wij het hier over hebben, zijn voorzien van ingekraste figuratieve voorstellingen. De meeste zijn duidelijk door een geoefende hand gemaakt, maar er komen ook minder fraai ingekraste exemplaren voor. In totaal zijn acht leitjes bekend. Ze zijn verspreid door de stad gevonden in de Molsteeg, op het Jeudje (4 exemplaren), aan de Westerdijk en bij de

Afb. 1 Een man en een vrouw houden een doorboord hart vast. Voorzijde van de leiste, gevonden in Zwaag in 2017.

Karperkuil (2 exemplaren).

Twee leistenen, beide gevonden op het Jeudje in 1999, zijn op de voorzijde voorzien van een dubbelkoppige adelaar. Deze voorstelling lijkt te verwijzen naar het Spaanse gezag. Op een van beide leitjes staat het jaartal 1574. Dit is de enige vondst met een jaartal en geeft een indicatie voor de datering van de andere leitjes.

De leiste die is gevonden in de Molsteeg toont op de ene kant een jachtscène met paarden (afb. 3). Een van de ruiters blaast op een hoorn en een ander heeft een vogel – waarschijnlijk een jachtvalk – in de hand. Bijzonder is dat in de hoek een zittende eenhoorn is weergegeven. Op de andere kant van de lei staat een feestmaal met onder andere twee figuren die een glas heffen. Op een andere leiste, aangetroffen op de locatie van de afgebroken schouwburg aan de Westerdijk in 2005, staat eveneens een feestmaal afgebeeld, ditmaal in een soort feesttent (afb. 4). Op de andere kant van dit

Afb. 2 Achterzijde van de leiste uit Zwaag

Afb. 3 Leiste met jachtscène met eenhoorn en feestmaal, gevonden in de Molsteeg in 1989.

Afb. 4 Leiste met soldaat met hellebaard en feestmaal, gevonden aan de Westerdijk in 2005

Afb. 5 Leiste met ruiter, gevonden bij de Karperkuil in 2001.

Afb. 6 Leiste met hart en Franse lelie, gevonden op het Jeudje in 1999

leitje staat een soldaat met hellebaard. Op een van de leitjes van de Karperkuil staat op beide zijden een ruiter afgebeeld (afb. 5). Op een van de andere leitjes van het Jeudje zien we een hart met daarin een Franse lelie (afb. 6).

De meeste leistenen zijn door dezelfde hand ingekrast. Terugkerende elementen op de leitjes zijn ruiters, bloem- en bladmotieven en Franse lelies. Tot slot is kenmerkend voor alle leitjes dat de voorstellingen zijn omkaderd. Op basis van de kledingstijl van de afgebeelde figuren kunnen de voorwerpen worden gedateerd omstreeks 1575-1600.

Het leitje uit Zwaag

Na de vondst van het leitje aan de Westerdijk in 2005 zijn tot afgelopen jaar geen nieuwe vondsten gedaan. Bijzonder is dan ook dat bij een opgraving op de percelen Dorpsstraat 108 en 110 in Zwaag in 2017 een leiste werd gevonden, die door dezelfde hand lijkt te zijn ingekrast als de meeste leitjes uit Hoorn. Het is niet alleen de eerste vondst in meer dan tien jaar tijd, maar ook het eerste exemplaar dat bij een opgraving buiten Hoorn is aangetroffen. Het leitje heeft net als de meeste leitjes uit Hoorn een dakvormige bovenzijde. Het gaat duidelijk om

een hergebruikte daklei: in het voorwerp bevindt zich een spijkergaatje. Op de voorzijde staan een man en een vrouw afgebeeld die een doorboord hart vasthouden (afb. 1). Het hart wordt bekroond door een Franse lelie met twee bloemen. Op de andere kant van het leitje staat opnieuw een hart, ditmaal niet doorboord, maar wel bekroond met Franse lelie en twee bloemen (afb. 2).

De leitjes opnieuw bekeken

De voorstelling is bij het exemplaar uit Zwaag overduidelijk in verband te brengen met huwelijkssymboliek. Vergelijkbare voorstellingen zijn bekend uit de prentkunst, bijvoorbeeld op een gravure van Berwinckel uit 1590-1610 (afb. 7). Hier reiken de man en vrouw elkaar hun met pijlen doorboorde harten, die door een cupido worden samengesmolten. In het licht van de huwelijkssymboliek krijgen ook de voorstellingen op de andere leitjes een nieuwe betekenis. Interessant is dat we diverse motieven ook tegenkomen op het zogenoemde Noord-Hollands slibaardewerk dat in dezelfde periode als de leitjes in deze omgeving is gemaakt. De Franse lelie, die op diverse leitjes terugkeert, komt ook op dit aardewerk voor en wordt in verband gebracht met reinheid en deugdzaamheid. Een soldaat met hellebaard (hellebaardier) stond voor de ideale deugdzaame echtgenoot. De feestmalen komen we niet op het aardewerk tegen, maar een feestmaal en huwelijk zijn uiteraard makkelijk met elkaar in verband te brengen. De jachtscène in combinatie met de eenhoorn is in de kunstgeschiedenis een bekende voorstelling. Het vangen van de eenhoorn staat symbool staat voor de getemde liefde.

De voorstellingen op de leitjes zijn dus verwant aan die op het slibversierde aardewerk. Dit doet vermoeden dat ook de functie van de voorwerpen overeenstemt. Rijkversierde aardewerken schotels en andere voorwerpen met huwelijkssymboliek

Afb. 7 Gravure van een echtpaar met brandende harten, Berwinckel 1590-1610 (collectie Rijksmuseum).

werden bij een huwelijk als geschenk aan het bruidspaar gegeven. De leitjes waren mogelijk de allergeodkoopste variant van een huwelijksgegeschenk. Het materiaal – afgedankte dakleien – kostte niets en het inkrassen werd door een of meer personen in de stad rond 1575-1600 gedaan. Ook hier waren geen grondstoffen voor nodig. Een ingekraste leisteek was een goedkoop geschenk, waarbij het uiteraard vooral om het gebaar en de gelukswens ging. Het is een mooie gedachte dat juist deze goedkope voorwerpen, die vanwege het gebruikte materiaal

de tand des tijds eeuwenlang overleven, nu als museumstukken zijn te bewonderen in het Westfries Museum. De vondst in Zwaag is een aanvulling op deze bijzondere groep vondsten.

Geraadpleegde literatuur

Walle-van der Woude, T.Y. van de, 2001: 'Ingekraste voorstellingen op Hoornse leisteekfragmenten', *Westerheem* 50, 152-163.

Walle-van der Woude, T.Y. van de, 2007: 'Raadselachtige leitjes', *Hoogtepunten uit Hoornse bodem*, 91-95.